

koja unapred osuđuje na propast vaše dobronamerne, ali naivne pokušaje. Mi još dugi niz decenija nećemo moći da, čiste savesti, pijuckamo kapučino. Teško je to objasniti, ali ću ipak pokušati. Sigurno ste primetili da se sve promene imena poklapaju sa teškim potresima, sukobima koji se, neretko, završavaju i masovnim grobnicama. Tako je bilo 1945. godine, a i nekoliko puta kasnije.

- Slažem se. Mislim da je reč o uzaludnim i nepotrebnim, grešnim žrtvama.
- Dozvolite da nastavim. Mnogi bi vas žestoko osudili na bilo kakav pomen grešnih žrtava, takva razmišljanja će izazvati samo gnušanje, jer su svi ubeđeni da je reč o herojskim žrtvama. Ili, da se tako izrazim, o svetim stranicama istorije. Mada, u ovom slučaju, mnogo je važnije konstatovati da ogromna većina smatra kako ni govora ne može biti ni o kakvim uzaludnim i nepotrebnim žrtvama. One ne samo da su bile nužne, nego su podnete sa vrlo određenim ciljem i u vrlo promišljenoj nameri.
- Sa iskrenim zadovoljstvom slušam vaše reči, ali, dopustite da primetim, one su prepune protivrečnosti.
- Moguće je da se radi o protivrečnostima, ali se protivrečnosti, bar ove vrste, kod nas ne računaju. I to zbog toga, što se iza svakog naziva, svakog imena krije nešto čega, zapravo, nema – rekao bih, nekakva praznina. Iza imena nema ničega. Zbog toga su žrtve uzaludne, i zbog toga se niko ne oseća krivim. Tako da biste vi uzalud dočarali stari, sjajni *Dornštetter*, iza imena bi se krila samo jedna praznina.

Gospodin Šmic me je setno pogledao i diskretno se udaljio. Poput kakvog literarnog junaka koji je upravo sišao sa stranica nekog romana Edena fon Horvata. Jer je baš odatle i došao, da bi nakratko napustio svoju ulogu. A nas dvojica nismo ni primetili da Aleksandar Tišma sedi za jednim stolom u međuvremenu obnovljenoj poslastičarnici *Dornštetter*, i piše svoj novi roman, o onoj praznini koju ne može da pokrije nikakvo ime. Ispisivao je svoje redove sa onom potresnom spoznajom, da je nemoguće napustiti ulogu kojom nas je ovo podneblje kaznilo. Nisam verovao svojim očima. Kada su je obnovili? Kakvo je ime nova gradska vlast dala nekadašnjem *Dornštetteru*, razmišljao sam smestivši se za jedan sto, počeo sam da pišem, nešto što bi se moglo nazvati i romanom, ukoliko bi iza naziva uopšte nečega i bilo.

(Sa mađarskog preveo Arpad Vicko)

Milica Mičić Dimovska

TRAGANJE ZA JUNAKOM

U vreme kada sam pisala priče koje ću objediniti u svojoj prvoj knjizi "Priče o ženi" (kasno spoznavši da sam je tim naslovom unapred osudila na jednoznačnost), beogradskom književnom scenom suvereno su vladali pisci stvarnosne proze kojima sam se iskreno divila, naročito neprikosnovenom trijumviratu: Vidosavu Stevanoviću, Milisavu Saviću i Miroslavu Josiću Višnjicu. Pa iako su mi njihovi junaci, ljudi sa društvene margine, bili nedostupni kao prototipovi jer nisam mogla zaći u taj svet, nalazila sam u njima nešto zajedničko sa mojim junakinjama. Samim tim što su bile žene, one su pripadale margini, skrajnute, zatvorene u svom uskom krugu. Ali ono ključno za junake beogradske stvarnosne proze moje junakinje nisu imale, nisu bile sa socijalnog dna, ni gradskog ni ruralnog, nisu govorile kolokvijalnim jezikom. One su pripadale nezanimljivom srednjem sloju, bile su obične, prosečne, ni dobre ni loše, osim toga njihov doživljaj stvarnosti dat je iznutra, više u psihološkom ključu nego socijalnom, kroz njihov tok svesti.

Nakon završenih studija vratila sam se kući, iz velegrada, iz prestonice, u ipak provincijski Novi Sad, koji je opet, iako provincijski, bio u mnogo čemu "gradskiji" od Beograda, u nekom, recimo srednjoevropskom smislu.

Zaposlila sam se u izdavačkom preduzeću, kao novinar revijalne, odnosno trivijalne štampe, ušla u redakciju čija piramida se zasnivala na socijalističko-samoupravnim osnovama uz uvažavanje tržišta. Bio je to srednji stalež koji je pravio zabavno štivo za takođe srednji stalež. Osim toga, nacionalno heterogen, ljudi mešanci, starosedoci mešanci i dođoši mešanci. Socijalno neugroženi. Tu mi ništa nije mogla pomoći stvarnosna proza u beogradskom smislu.

Ali mi je zato pomogao pisac o kojem se među mojim kolegama na fakultetu govorilo s uvažavanjem, ali s neke distance, pisca kojeg ja još nisam prepoznala kao sebi bliskog. Reč je o Aleksandru Tišmi.

1974. godine, pošto sam prošla kroz period zasnivanja porodice, i pošto sam se na poslu uhodala, ponovo sam počela da mislim na pisanje.

Aleksandar Tišma je iza sebe već imao izuzetne knjige, zbirke priča "Krivice", "Nasilje", romane "Za crnom devojkom", "Knjigu o Blamu", kad mu je izašla zbirka "Mrtvi ugao". Uzela sam je iz Gradske biblioteke početkom 1974, videći je na polici, izdvojenu među novim knjigama. Ona mi se u rukama prosto otvorila na stranica s naslovnom pričom. Već tu u biblioteci skoro sam je celu pročitala osetivši uzbuđenje nekoga ko je konačno nabasao na sebi srodan svet.

Otkrila sam prozu koja nije morala da se uklapa u "stvarnosnu" jer je bila šira od nje. To je bio realizam, nov za mene po svom tretmanu junaka, analitičkom, psihološkom, gde je spoljašnje ponašanje određeno unutrašnjim motivima i doživljajima.

U isto vreme, to je bio način pisanja na koji sam mogla primeniti onaj tip toka sve ti u prozi Virdžinije Vulf, nešto mekši nego što je Džojsov tip toka svesti. Uostalom, junakinje Virdžinije Vulf i Džojsovi junaci, kao i Tišmini, često su dati u trenucima krstarenja kroz grad.

Vrativši se iz biblioteke, ponovo sam iščitala "Mrtvi ugao". Sećam se da sam toliko bila opsednuta likom Karana da sam se jedva otrgla od potrebe da svom junaku dam prezime Karanov. Doduše, moj junak nije bio službenik kao Tišmin Karan, već urednik u jednom izdavačkom preduzeću, ali je isto kao i Karan prezirao svoju firmu, smatrajući je nedostojnom svojih mogućnosti.

Početak "Mrtvog ugla" je prosto paradigmatičan: "Na svoj grad u kome živi od rođenja Karan je toliko oguglao..." Kao i početak drugog odeljka iste priče koja u prvom redu ima samo jednu reč, ubojitu i preciznu: "Nepriznat?"

Novi Sad i u njemu junaci s punom svešću o sebi, koji sve registruju kao najtanjaniji seizmografi, a ipak su nepriznati... Niko ih ne uvažava, a oni su željni uvažavanja. Oni kao osvajači prolaze gradskim ulicama pre svega zato što su posmatrači....

Te 1974. Tišmin "Mrtvi ugao" izvukao me je iz stvaralačkog mrtvila, krenula sam da pišem. Spor, s prekidima, ali ipak išlo je nekako, uz sve obaveze u porodici, na poslu.

I onda sam, negde krajem 1978. godine odnela jednu od tih novih priča u *Letopis Matice srpske* i predala je uredniku Aleksandru Tišmi. Ni dan danas mi nije jasno odakle mi ta hrabrost da kao još nepoznat pisac odnesem redakciji priču od šezdeset i nešto kucanih strana. Možda sam samo htela da je Aleksandar Tišma pročita i pozove me na razgovor, možda se nisam ni nadala da će je objaviti, a možda sam se i nadala. Uglavnom, Aleksandar Tišma ju je bez reči, celu pustio u *Letopis*. Ja sam to doživela kao trijumf. Sećam se, pozvao me je da mi kaže kako se Mladenu Leskovcu dopala moja priča, što je onda, ne samo za mene, bilo veliko priznanje.

Sledeće godine, završila sam zbirku priča i predala je Matici srpskoj. I Tišma me je opet pozvao, sada kao urednik u Izdavačkom preduzeću Matice srpske. Pozvao me je da mu kažem neke osnovne biografske podatke koji treba da se nađu na klapni knjige. Između ostalog, pitao me je kad sam rođena. Ja sam mu odgovorila vrlo precizno: "Trećeg aprila 1947". On mi je dobio pogledavši me iskosa: "Je li vi to želite da vam šalju čestitke za rođendan?"

Nisam odmah razumela šalu, pošto sam njegovo pitanje bila shvatila vrlo ozbiljno, kao da dajem podatak za ličnu kartu ili, možda, za neki imaginarni evidencioni karton pisaca koji Aleksandar Tišma lično pravi.....

Oto Tolnai

NAJTOPLIJI DAN STOLEĆA

Tišma je na Palić stigao kao član žirija Međunarodnog filmskog festivala. Dopao mu se film *Strast* Đerđa Fehera; na kraju, čini mi se, zahvaljujući njemu, Feher je i dobio specijalnu nagradu. Tišma je na vrlo zanimljiv način tumačio taj film. Ne sećam se da li je i novinarima izložio svoju analizu *Strasti*. (Pretpostavljam da bi mu se svideli i filmovi Bele Tara, da bi i povodom njih mogao da nam saopšti značajne stvari koje je već delom otkrila, koliko vidim, i Suzan Zontag.)

Otkad smo se preselili na Palić, nisam sreo Tišmu, pisca rodnom iz obližnjeg Horgoša, koga je na prošlogodišnjem Međunarodnom sajmu knjiga Handke predložio za Nobelovu nagradu.

Handke, koga smo obojica smatrali za najboljeg nemačkog pisca, malo se zapetljao, nema sumnje, u jugoslovenska pitanja, ulazio je u brojne polemike, samo štampani tekstovi tih rasprava mogli bi da čine materijal nekoliko podebljih knjiga, ali tada, na najvećem sajmu knjiga, time što je najbolji nemački pisac baš njega postavio na prvo mesto, a ne neke druge, kod kuće i u svetu poznate, popularne i, što bi se reklo, zvanične pisce – Tišmu, koji je najdoslednije i najoštrije kritikovao ovdašnja zbivanja, brojnim (u međuvremenu u pozamašnu knjigu sabranim) ubistveno sarkastičnim izjavama, posebno intervjuima, koji su objavljivani većim delom u zapadnoevropskim listovima, naime, za vreme rata živeo je neko vreme u dobrovoljnom egzilu u Francuskoj, a to znači da je i Handke bio u prilici da se podrobnije upozna sa njegovim stavovima, te ako baš njega stavlja na prvo mesto, dajući uzgred, neverovatno tačnu analizu Tišminog umetničkog postupka, u krajnjoj liniji – pomislio sam tada na trenutak – nije se ipak toliko izgubio u našim bespućima kao što nam se čini, jer upravo ovaj njegov čin, da baš Tišmu, tog neporecivog opozicionara predlaže za Nobelovu nagradu – mogli bismo da shvatimo i kao neku vrstu gesta, izazova.

Dakle, otkad smo se preselili na Palić, nisam bio u prilici da razgovaram sa Tišmom – u onim teškom vremenima neposredno pred izbijanje ratova, zajedno sa Juditom Šalgo, redovno smo raspravljali sva važna pitanja, učestvovali u brojnim civilnim rezistentnim inicijativama. Pored Judite, u vezi s tim valja još pomenuti Beljanskog i Vrsajkova, muzičkog estetičara. Sećam se, kada smo putovali u Sarajevo, na osnivačku skupštinu Saveza nezavisnih pisaca, toliko smo se zadubili u razgovor, da smo u Pazovi zaboravili na predsedanje. Stajali smo zbunjeni i bespomoćni na praznom peronu, kada se pojavila jedna žena u crmini (kao kakva Tišmina junakinja, pomislih), prišla nam je i rekla: sada je dobila telegram, umro joj je neki bliski rođak, na radu u Nemačkoj, da li bismo joj mogli objasniti, kako da stigne u taj nemački grad neobičnog imena...

Ako pomislim na Tišminu stravičnu intelektualnu žeđ, na neverovatno širok spektar njegove pažnje, na njegovu bukvalno neumornu peripatetiku (dinamičnost, organsku potrebu, volju za kretanjem) onda bih i ja Novi Sad mogao nazvati Atinom.